

**PROJEKTŲ
METODAS
PRIEŠMOKYKLINĖJE
GRUPĖJE**

PROJEKTŲ METODAS PRIEŠMOKYKLINĖJE GRUPĖJE

Autoriai:

dr. Vitalija Gražienė, grupės vadovė

Violeta Jonynienė, Renata Kondratavičienė, Natalija Markevičienė,
Erika Poškevičienė, Henrikas Vaišvila, Audronė Vizbarienė

Vilnius, 2021

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

ŠVIETIMO,
MOKSLO
IR SPORTO
MINISTERIJA

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

PROJEKTŲ METODAS PRIEŠMOKYKLINĖJE GRUPĖJE

Leidiny yra dalis priemonių rinkinio *Patirčių erdvės. Rekomendacijos priešmokyklinio ugdymo pedagogui*, parengto ir išleisto įgyvendinant Europos socialinio fondo lėšomis finansuojamą projektą „Inovacijos vaikų darželyje“. Projektą inicijavo Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, vykdė Nacionalinė švietimo agentūra.

Recenzavo prof. dr. Stefanija Ališauskienė

Pasiūlymus teikė Laimutė Jankauskienė, Edita Maščinskaitė,
Kauno lopšelio-darželio „Vaikystė“ pedagogai

Kalbos redaktorė Anželika Tekutienė
Dailininkė Živilė Šimėnienė
Dizainerė Silva Jankauskaitė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-454-595-5
eISBN 978-609-454-596-2

Spausdino ir išleido UAB „Vitae Litera“

© Nacionalinė švietimo agentūra, 2021

TURINYS

1. KODĖL PROJEKTŲ METODAS YRA TINKAMAS PRIEŠMOKYKLINIAM UGDYMIUI? / 7
 - Projektai ir demokratija / 7
 - Projektai ir integracija / 8
 - Projektai ir įtraukusis ugdymas / 9
 - Projektai ir inovacijos / 10
 - Projektai ir mokymasis / 11
2. PROJEKTŲ SANDARA / 12
3. KOKS PEDAGOGO VAIDMUO PROJEKTUOSE? / 19
4. KAIP BENDRADARBIAUTI SU TĖVAIS? / 24
5. KAIP TAIKYTI PROJEKTUS? / 25
6. PROJEKTŲ VERTINIMAS / 26
7. „EDUTAINMENT“ / 27
- ŠALTINIAI / 28

1. KODĖL PROJEKTŲ METODAS YRA TINKAMAS PRIEŠMOKYKLINIAM UGDYMU?

Projektų metodas¹ yra didaktikos sistemoje ir pedagoginėje praktikoje **pripažintas ir visavertis aktyvaus, patirtinio ugdymo(si) metodas**. Jis sėkmingai taikomas ir vaikų, ir suaugusiųjų mokymui(si). Atskleidžiant, kodėl šis metodas vertintinas kaip itin tinkamas priešmokykliniam ugdymui, bus remiamasi įgyvendinant projektą „Inovacijos vaikų darželyje“ (Nr. 0 9.2.1-ESFA-V-726-01-0001) sukurtų ir priešmokyklinio ugdymo pedagogams siūlomų grupės ir lauko veiklų projektų pavyzdžiais².

Projektų metodas taikomas, laikantis labai aiškių ir konkrečių etapų, projektai turi nusistovėjusią struktūrą; kartu šis metodas yra itin lankstus ir kontekstualus: jis susijęs su santykiiais, susitarimais, prasminga vaikų veikla, „ugdymu kiekvienam ir visiems“. Svarbu, kad priešmokyklinio ugdymo grupėje vykdydami projektinę veiklą, pedagogai gali veiksmingai taikyti praktines naujoves, o vaikams sukuriama išskirtinės galimybės ir išmokti mokytis, ir kaupti patirtį.

Projektai ir demokratija

Visi projektai yra demokratiški, bet juose pati svarbiausia yra „**artimoji demokratija**“ – ji susijusi su kasdienio gyvenimo rutina, su tuo, kaip ši rutina reiškiasi priešmokyklinio ugdymo grupėje, vaikų tarpusavio, vaikų ir suaugusiųjų santykiuose. Projektinė veikla ne tik ugdo vaikus – ji padeda išskelti aktyviają, dalyvaujančią, dinamišką ir iniciatyvią vaiko asmenybės pusę. Tokia veikla puikiai tenkina vaiko saugumo, aktyvumo, žaidimo, bendravimo, pažinimo, judėjimo, saviraiškos ir pripažinimo poreikius. Nuo įprastinio, tradicinio projektinis ugdymas skiriasi tuo, kad vaikai savo gyvenimą kuria patys, nes dalyvauja, planuojant veiklas. Tai reiškia, kad pripažįstama ir gerbiama **vaiko perspektyva, vaiko balsas, vaiko kultūra**. Priimti vaiko perspektyvą – tai sugebėti įžvelgti, kas vaikui rūpi, kas jam atrodo reikšminga ir svarbu, ir būtent šiuo požiūriu į vaiką grįsti

1 Šis metodas yra kilęs iš pragmatizmo ir progresyvizmo ugdymo filosofijos krypčių; dar XVI amžiuje jis kilo Italijoje ir klestėjo XVIII–XIX amžiais Amerikoje (ir tebeklesti). XX amžiuje metodas vėl grįžo į Europą (į Lietuvą – per bendradarbiavimą su Skandinavijos šalių pedagogais paskutiniame dešimtmetyje).

2 Kai taikomas projektų metodas, priešmokyklinio ugdymo grupėje vyksta projektinis ugdymas, projektinė veikla (-os) (arba kitaip – projektinis darbas).

savo pedagoginius planus. Kai dirbama, atsižvelgiant į vaiko perspektyvą, ugdymas tampa kokybiškesnis ir aktualesnis, nes išplaukia iš tikrų vaiko interesų, iš to, kas vaiką domina. Praplečiama vaiko galimybių erdvė, padedanti jam kurti, žaisti ir mokytis.

Žvelgiant į projektinę veiklą priešmokyklinio ugdymo grupėse šiek tiek platesniu, kultūriniu aspektu, **akivaizdi santykių, bendros atmosferos svarba**. Reikalinga ne gynimosi, o paramos atmosfera, padedanti sukurti gerą nuotaiką ir savijautą, pasitikėjimą, puoselėti bendradarbiavimą, sveiką riziką, gerą terpę eksperimentams, supratimui, įsijautimui, jausmams, iniciatyvai, plačiam akiračiui, drąsai.

Projektai ir integracija

Projektai savo esme yra holistiniai, nes ugdymo turinys siejamas su kasdieniu kontekstu, asmenine vaikų patirtimi (ypač socialine, ne vien kognityvine), o kiekviena ugdymo situacija laikytina unikalio. Ugdymo išeities tašku laikoma problema, kuri yra aktuali būtent tai vaikų grupei ir būtent tomis aplinkybėmis, pavyzdžiui: *Kodėl dalytis verta?, Ką turėtų žinoti žygeivis?, Kas slepiasi mūsų spintose?, Kas yra „kabantis daržas“?, Į ką gali pavirsti vanduo?, Kaip įrengti biblioteką medyje?, Kaip papuošti eglutę?, Kaip pasigaminti muzikos instrumentą?, Kaip paguosti liūdintįjį?, Ar galime gyventi be taisyklių?, Kaip tapti gerais draugais?* ir kt. Vaikai ją **nagrinėja, sprendžia** įvairiausiais būdais; vieni jų gali veikti savarankiškai, kiti – grupėse ar visi kartu, dar kiti – ir vienaip, ir kitaip. Informacijos ir idėjų semiamasi iš bet kokio tinkamo šaltinio (suaugusiųjų, knygų, išvykų, informacinių technologijų ir kt.). **Į atskirus elementus suskaidytos žinios ir patirtys yra sujungiamos, integruojamos, o tada toliau skleidžiasi naujais projektais, pasipildžiusios nauju pažinimu ir įžvalgomis**. Projektai, kaip bendrosios ugdymo programos įgyvendinimo forma, ne tik suteikia visumos, sistemos pojūtį; pati projektinė veikla ir yra ugdymo turinys. Kitaip sakant, projektinis ugdymas yra holistinis ir tuo, **kas** vyksta, ir tuo, **kaip** tai vyksta.

Ikimokyklinėje pedagogikoje **integracija** skleidžiasi įvairiais lygmenimis. Kai kuriuos lygmenis gana lengva pamatyti ir pamatuoti (pvz., turinio ir proceso integracija, kai nebevyksta dalykinis vaikų ugdymas pamokėlėmis; ugdymo aplinkų integracija, kai, pvz., grupės ir lauko veiklos suprantamos kaip viena kitą tęsiančios ir kt.), o kai kuriuos apibrėžti sudėtinga, jie reiškiasi tiesiog gera vaikų savijauta ir teigiamais tėvų bendruomenės atsiliepimais. Akivaizdžioji priešmokyklinio ugdymo integracija pagrįsta vaiko visuminiu pasaulio suvokimu, jo mąstymo ir veiklos konkretumu ir sinkretiškumu, pasaulio pažinimu pojūčiais ir tyrinėjimais; ugdomos visos vaikų kompetencijos. Siekiant integracijos, taikomas projektų metodas – tai skatina vaikų asmeninę atsakomybę, moko priimti sprendimus, bendradarbiauti, padeda įgyti naujų patirčių, įsitraukti ir dalyvauti, domėtis tuo, kas vyksta; lavėja vaikų intelektas, emocijos, kūrybingumas, vaizduotė, taip pat stiprėja empatija, gebėjimas valdyti konfliktus, tinkamai reaguoti į kritiką ir tinkamai reikšti savo nuomonę.

Projektinis ugdymas leidžia pasiekti veiksmingesnę integraciją:

- **sumažinamas atotrūkis tarp ugdymo turinio ir vaikų interesų** (ne vien vaikas turi klausyti, ko nori suaugusysis; suaugusieji turi įžvelgti, ko nori vaikas);
- **suartinamas ir suvienijamas institucinis ir realus vaiko gyvenimas**, taip išvengiant dvigubos socializacijos ir dvigubų standartų (vaikas jaučia, kad jo buvimas grupėje yra procesas, turintis namų patirties tęstinumą; taip lengviau pajuntama savo veiksmų, veiklos prasmė);
- **projektinė veikla skatina ugdytinius ieškoti sąsajų ir priežastinių ryšių tarp reiškinių**, juos pajusti ir suprasti (vaikas sieja savo patirtį su naujais klausimais, iššūkiais ir taip patiria gilesnį, vientisesnį pažinimą, tyrinėja, kaip pasaulyje viskas susiję);
- **vyksta kontekstinis ugdymas**, kurį galima apibūdinti kaip kultūrinę integraciją (kaip priešpriešą dalinei, arba situacinei integracijai): svarbi tampa kasdienė rutina, kasdieniai įpročiai, santykiai su žmonėmis; taip pat svarbūs tampa susitarimai, tradicijos, ritualai.

Projektai ir įtraukusis ugdymas

Įtraukiojo ugdymo sąvoka siejama su *darniu vystymusi* ir *universalium dizainu*. Darnaus vystymosi nuostatos pabrėžia švietimo lygybės, prasmingumo ir tęstinumo aspektus. Universalus dizainas³ principai – lygios galimybės, lankstumas, paprastas ir intuityvus naudojimas, suvokiama ir juntama informacija, tolerancija klaidoms, veiksmingumas ir optimalumas – dera su švietimo įtraukiojo ugdymo samprata ir padeda ją geriau suvokti, nes labiau kontekstualizuoja jos idėjas. Abi šios paradigmos padeda pedagogams organizuoti įtraukujį, į vaikų įvairovę ir skirtingus ugdymosi poreikius orientuotą ugdymą heterogeninėse grupėse ir užtikrinti kiekvieno vaiko ugdymosi sėkmę ir gerovę.

Įtraukusis ugdymas vis dažniau suprantamas ne kaip atskiras grupės veiklos fragmentas, o kaip visas ugdymo sritis (tikslus, uždavinius, principus, turinį (siaurąją prasme), metodus, aplinką, priemones, sąveiką) apimantis laukas. Įtraukusis ugdymas neapsiriboja vien specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais; dėmesio sulaukia įvairių individualių poreikių turintys vaikai – išskirtinai gabūs, kilę iš nepalankios socialinės aplinkos, daugiakalbiai, patiriantys mokymosi sunkumų. Bendra draugiška atmosfera, įtrauki socialinė aplinka, į vaiką orientuotas požiūris, vaikams tinkama fizinė aplinka, visiems vaikams tinkama ugdymosi medžiaga, visiems sudarytos bendravimo galimybės, įtrauki ugdymosi aplinka, šeimai tinkama aplinka – visa tai laikoma svarbiais ir būtinais kasdienio pedagoginio darbo elementais. Įtraukusis ugdymas laikomas **kokybišku ugdymu kiekvienam vaikui**, siekiama, kad kiekvienas vaikas turėtų **aktyvaus dalyvavimo kasdienėje grupės veikloje galimybių**, kad jam būtų sudaromos

3 Universalus dizainas – tai toks dizainas, pagal kurį suprojektuotą aplinką, produktus ar paslaugas lengvai pasiekia, supranta ir gali naudoti visi žmonės, nepaisant jų skirtumų (Stony, M. (1998) ir kt).

patrauklios ir visapusės galimybės ugdytis, kad jis patirtų aktyvią tarpusavio sąveiką.

Projektai sukuria puikią terpę įtraukiamam ugdymui, nes projektinėje veikloje vaikai gali aktyviai dalyvauti, **nepriklausomai nuo jų raidos, gebėjimų ir pasiekimų**; dėmesys kreipiamas į vaiko individualumą, visi vaikai vienodai svarbūs projekte ir visi įtraukiami į projektinį darbą. Viename projekte gali būti numatyta įvairių veiklų, kurias vaikai gali rinktis, veikdami su kuria nors vaikų grupele. Pavyzdžiui, įgyvendinant projektą *Kaip pastatyti pilį?* vaikai, padedami suaugusiųjų, gali organizuoti knygų ar nuotraukų parodą, vykti į edukacinę kelionę, kurti pilių maketus, statyti pilis, piešti herbus, vėliavas, konstruoti senovines transporto priemones, kurti tuo metu dėvėtos aprangos detales ar visus kostiumus, šokti, parengti „pastatytos“ pilies pristatymą, išmaniaisiais įrenginiais fiksuoti savo veiklą ir kt. Vykdamas projektą *Kaip paprastą dėžutę paversti nepaprasta?*, kuriama tik su vaikams (pvz., alergiškiems) nepavojingomis medžiagomis; įgyvendinant projektą *Kaip tapti aktorais?*, stengiamasi, kad į veiklą būtų įtraukiami ir drovesni vaikai; vykstant projektui *Ką galima rasti pievoje?*, vabzdžių bijantiems vaikams siūloma kitokia veikla. Taikant technologijas priešmokyklinės grupės projektuose, vykdoma ir tam tikra socialinės atskirties prevencija, nes vaikams, kurie dėl socialinių ir ekonominių priežasčių skaitmeninės patirties neturi, suteikiamos veiklos su IT galimybės. Be to, planuojant projekto veiklas, vaikai turi galimybę pasirinkti veiklas pagal savo polinkius, poreikius ir interesus, prisiimti atsakomybę pagal savo išgales ir t. t.⁴

Projektai ir inovacijos

Įgyvendinant projektus galima daug dėmesio skirti šiuo metu aktualioms inovacijoms. Projektai yra tinkama terpė siauro ir savitikslio IT naudojimo ankstyvajame ugdyme sampratą keisti į daug platesnę – kai **ugdant taikomos IT suprantamos kaip priemonė, padedanti siekti ugdymo(s) tikslų, o gebėjimas naudotis IT – kaip bendrasis gebėjimas, besireiškiantis ir pritaikomas įvairiausiose veiklos srityse**. Priešmokyklinėje grupėje galima sėkmingai pritaikyti daugelį technologijų – ne tik asmeninius kompiuterius, bet ir fotoaparatus, spausdintuvą, kopijavimo aparatą, skaitytuvą, mobilųjį telefoną, diktofoną, televizorių, muzikos centrą, mikrofoną, ausines, 3D akinius ir t. t. Vykdamas projektines veiklas, lankomi virtualūs muziejai, parodos, kuriami skaitmeniniai pasakojimai, pristatymai, filmai, aktyviai naudojamasi grupės interneto tinklalapiu, įvairiomis programėlėmis ir kt. (projektai *Kaip „susidraugauti“ su kompiuteriu ir televizoriumi?*, *Kaip iškepti Mėnulį?*, *Kaip sukurti gamtos nuotraukų albumą?*, *Kas mums šviečia iš dangaus?*, *Kaip parašyti žinutę banginiui?* ir kt.). Siūlomos inovatyvios veiklos ir priemonės padeda vaikams įgyti elementaraus IT išmanymo ir kritiško naudojimo pradmenis, išmokti naudotis IT informacijai rasti, gauti, saugoti, kurti, pristatyti, ja keistis, bendrauti; leidžia patiems vaikams vadovauti procesui (pvz.,

4 Apie dar vieną projektinio ugdymo principą – lankstumą – plačiau rašoma skyreliuose „Koks pedagogo vaidmuo projektuose?“ ir „Kaip taikyti projektus?“.

vaikas – fotografas, tyrėjas, kūrėjas), stiprina vaikų susidomėjimą ir pažintinį aktyvumą, skatina spręsti problemas kartu su bendraamžiais, padeda į ugdymo(si) procesą įsitraukti visiems vaikams.

STEAM⁵ vertingas kaip integralus, į kūrybingumą ir techninę kūrybą orientuotas mokymas(is), į kompleksišką tikrovės reiškinių pažinimą, pritaikymą ir problemų sprendimą kreipiantis **vaikų gebėjimų ugdymas gamtos mokslų, matematikos, technologijų ir inžinerijos srityse**. Projektinė veikla kuria palankias sąlygas įgyvendinti inovatyvias idėjas ir taikyti naujoviškas priemones (pvz., kartu su vaikais tyrinėti vandens būsenas, temperatūrą, planetas, šiuolaikinius ir senovinius matus, projektuoti statinius, konstruoti tiltus, konstruoti ir dekonstruoti daiktus ir kt.). Be to, vykstant projektinei veiklai, priešmokyklinio ugdymo pedagogai gali kasdienes pedagogines situacijas, kasdienes, daug nekainuojančius išteklius kūrybiškiau pritaikyti STEAM ugdymui(si), drąsiau eksperimentuoti, rinktis neįprastas priemones tiems patiems tikslams siekti ir kt. Tokiomis praktinėmis, patirtinėmis projektinėmis veiklomis ugdomas vaikų gebėjimas kritiškai mąstyti, kurti prielaidas ir jas tikrinti, sieti priežastį su padariniu, kurti algoritmus, planuoti ir pan.

Projektų metodo formatas yra **atviras įvairioms inovacijoms**. Galima išbandyti naujoviškas idėjas, veiklas, priemones: vaikai kuria komiksus (*Kaip sukurti ir papasakoti linksmą istoriją?*), instrukcijas (*Ar mane suprastų robotas?*), daro įvairių tarmių įrašus (*Kaip kalba žmonės?*), imituoja socialines situacijas (*Kurie prisilietimai yra geri, o kurie – blogi?*, *Kaip elgtis, jei tave kviečia pasivaikščioti, pasivažinėti, pažaisti?*), netradiciniais būdais tyrinėja spalvas, judesius, garsus, ženklus, daiktus, reiškinius ir kt.

Projektai ir mokymasis

Ankstyvajame ugdyme taikomi įvairūs pedagoginio poveikio būdai, tačiau būtent **į vaiką orientuota pedagogika, vaiko raidai palanki praktika** ugdo vaikų gebėjimą mokytis, kūrybingumą, savarankiškumą, pasitikėjimą savimi, iniciatyvą, stiprina vaikų bendrąsias kompetencijas, plečia jų žinių aprėptį ir turi ilgalaikį poveikį. Projektų metodas ir yra viena iš tokių pedagogines nuostatas atspindinčių – **patirtinio ugdymo ir ugdymosi** – strategijų.

Nors yra žinoma, kad **vaikai mokosi visur ir visada, priešmokykliniais metais palaikyti ir skatinti** šį vaikų potencialą yra **ypač svarbu**. Projektų metodas padeda ugdyti vaikų **mokėjimo mokytis gebėjimus** – vaiko norą ir poreikį mokytis, atsakomybę už savo mokymąsi, atkaklų užsibrėžto tikslo siekimą, gebėjimą apmąstyti mokymosi procesą ir rezultatus, išsikelti tolesnius uždavinius, žinoti savo mėgstamus mokymosi būdus. Mokėjimas mokytis atsiskleidžia, vaikui domintis rašto elementais, mokyklinėmis priemonėmis, reikmenimis, veiklomis, ieškant informacijos aplinkoje, bandant ją sisteminti, interpretuoti, naudotis informacinėmis

5 STEAM santrumpa žymi gamtos mokslų (angl. – *Science*), technologijų (angl. – *Technologies*), inžinerijos (angl. – *Engineering*), meno ar dizaino (angl. – *Art*) ir matematikos (angl. – *Mathematics*) sritis; pastaruoju metu A raidė santrumpoje STEAM yra vartojama platesne nei menas (dizainas) prasme: A – visos kitos sritys (angl. *All other disciplines*).

technologijomis, pasirinktomis priemonėmis, kūrybinę užduotį ar darbą atliekant nuo sumanymo iki norimo rezultato. Šis gebėjimas taip pat ugdomas mėginant patobulinti savo sumanymus, juos sukonkretinti, įsivaizduoti ir papasakoti draugams, mokantis vieniems iš kitų, ieškant įvairių būdų tikslui pasiekti, kliūtims įveikti, bandant patiems tyrinėti rūpimą klausimą, spręsti problemas.

Projektų metodas padeda palaikyti ir stiprinti 5–6 metų amžiaus vaikų **mokymosi motyvaciją, perprasti įvairias mokymosi strategijas ir taip sukurti sėkmingo mokymosi prielaidas:**

- vaikai mokosi veikdami: įsitraukia į veiklą, plėtoja iniciatyvas, planuoja, drauge dirba, svarsto, tyrinėja, analizuoja, pristato rezultatus, laikosi susitarimų;
- vaikai įgauna sėkmingo mokymosi patirčių: gali susieti naują informaciją su savo ankstesne patirtimi, o tai, ko mokomasi, yra svarbu ir reikalinga jų ateičiai;
- mokymosi turinys yra vertingas – vaikai supranta, kokia yra jų veiklos prasmė, kaip jų veikla siejasi su tikru, kasdieniu gyvenimu;
- vaikai mokosi jiems tinkamu tempu;
- vaikai gali klysti ir vėl bandyti⁶;
- vaikai supranta ir priima kitoniškumą;
- vaikai atranda ir išbando sau priimtinausią mokymosi būdą (-us);
- vaikai pasitiki vienas kitu ir pedagogu (o pedagogas – vaikais).

Projektinė veikla skiriasi nuo tradicinio mokymosi proceso, nes vaikai, ruošdamiesi tapti mokiniais, veikia, tyrinėja, atranda ir kuria vis savarankiškiau.

Projektinis mokymasis:

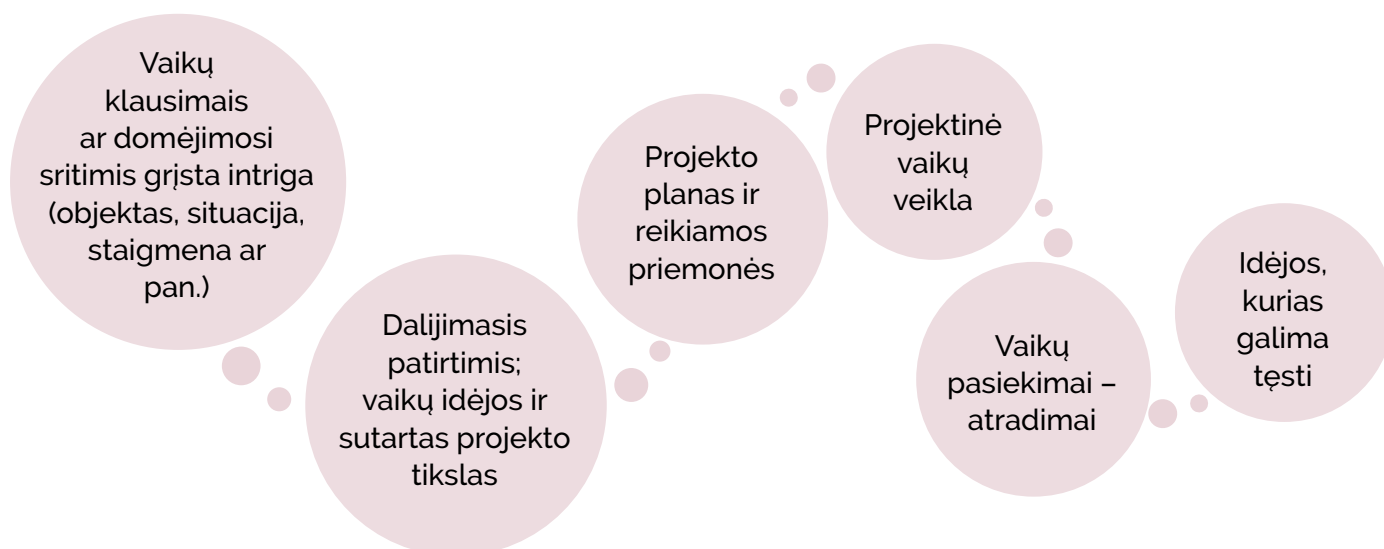
- labiau orientuotas į procesą (o ne į produktą), negu tradicinis;
- yra dinamiškesnis, atviresnis;
- tai – ne linijinis, o daugiasluoksnis ir integralus pažinimas;
- svarbu mokytis (ir pritaikyti gautus rezultatus) čia ir dabar;
- labiau pagrįstas įvairove, alternatyvomis, kūrybingumu, drąsia naujų kelių paieška (o ne tik tuo, kas jau žinoma).

2. PROJEKTŲ SANDARA

Projektų sandara leidžia pedagogams numatyti aktualius, svarbius projektų tikslus, skatina pedagogus išklausti vaikus, žadinti arba stiprinti jų smalsumą, susidomėjimą, padėti vaikams susirasti tirtiną klausimą (problema), sukaupti idėjų, susiplanuoti projektines veiklas, jas įgyvendinti, aptarti (ir pristatyti gautus projekto rezultatus), numatyti veiklos plėtojimą grupėje ir lauke, taip pat idėjų tęstinumą.

⁶ Sukuriamos sąlygos natūraliam, vaiko raidai gyvybiškai svarbiam klaidų ir bandymų ciklui; formuojasi pedagoginė „klaidos kultūra“.

Kiekvieno **projekto ciklas** leidiniuose pateikiamas grafiškai ir iš eilės:

Projekto centre yra suformuluotas **probleminis klausimas**, aktualus vaikams⁷.

Be to, pagal projekto sandarą yra apibūdinama projekto svarba (dalis *Kodėl projektas yra svarbus*), nurodomos kompetencijų sąsajos (dalis *Dalyvaudamas projekte, vaikas...*), pateikiami patarimai pedagogui (dalis *Į pagalbą pedagogui*) ir pasiūlymai tėvams ar globėjams (dalis *Pasiūlymai tėvams*).

Aptarsime kiekvieną **projektinio ciklo** elementą iš eilės (kaip minėta, kaip pavyzdžiais rėmsimės leidiniuose paskelbtais projektais). Numatydami aktualius, svarbius projektų tikslus (dalis *Kodėl projektas yra svarbus*⁸), pedagogai turėtų suprasti, įsisažmoninti, ką projektas duos vaikų emocinei, socialinei, intelekto ir fizinei raidai; pagalvoti, ar bus ir kokios inovacijos bus taikomos.

Kodėl projektas yra svarbus

- *Vaikai suvokia, kad norint tapti draugais, reikia išmolti gerai suprasti, jausti vienas kitą;*
- *įsisažmonina, kad norėdami bendrauti, žmonės turi tarpusavyje derinti norus, interesus, veiksmus;*
- *supranta, kad norint gražiai bendrauti, reikia ugdytis toleranciją, geranoriškumą, empatiją, t. y. gebėjimą įsijausti, atjausti, suprasti kitą žmogų;*
- *suvokia, kad bendraujant neišvengiami nesutarimai, ginčai, konfliktai, tačiau juos galima ir reikia spręsti taikiai;*

7 Projektinis ugdymas nuo probleminio skiriasi tuo, kad atliekant projektinę veiklą, problema stengiamasi išspręsti (o probleminis ugdymas nebūtinai turi tokį tikslą).

8 Projektų svarbos numatymo etapas yra reikšmingas, bet projektiniam ciklui priklauso tik iš dalies, nes jame nedalyvauja vaikai – jie įsitraukia vėliau, kai gali teikti siūlymus, idėjas, kartu su pedagogu numatyti projekto tikslą.

- *supranta, kad visada galima rasti išeitį, ir įgyja patirties, kaip geriausiai elgtis įvairiais atvejais.*

(Projektas „Kaip tapti gerais draugais?“)

Pedagogas apsisprendžia dėl tikslų ir galimo projekto turinio tik tam tikrą laiką **atidžiai stebėjęs⁹, kas vaikus domina, apie ką jie kalba, ko klausia**. Vaikams nebūtinai rūpi tai, ką jiems nori įskiepyti suaugusieji. Kartais vaikų ir suaugusiųjų prioritetai skiriasi; temos, kurios atrodo labai svarbios pedagogams, vaikus mažai domina.

Pavyzdžiui, pedagogas, numatęs supažindinti vaikus su sveika mityba, gali pastebėti, kad vaikai yra ypač susidomėję smėlio dėžėje esančiu purvu: jie klausinėja apie tai, koks purvas geriausiai limpa, ar galima dirvožemį sumaišyti su smėlio dėžės purvu, kas nutinka, kai jis išdžiūna, ir pan., ir nutarti, kad aktualiausia projekto tema būtų ne mityba, o statybinės medžiagos ir konstrukcijos.

Kartais vaikai jiems svarbių temų įvardyti negali, ir jų susidomėjimas pasireiškia vien užuominomis, todėl pedagogai turi labai tikslingai perklausti, paprašyti vaikų, kad šie pasidalytų savo mintimis, įspūdžiais, vertinimais. Vaikai turi pajusti, kad suaugusiesiems įdomu, ką jie veikia, ką pasakoja. Kai suaugusieji įsiklauso, jie pamato, kiek daug temų vaikus domina, kokie jie smalsūs ir viską norintys žinoti.

Kiekvieno projekto sumanymas yra paremtas pedagogo ir vaikų susitarimu, todėl pedagogas, net ir turėdamas savo numatytus tikslus ir įvardijęs sau būsimą projekto svarbą, imasi iniciatyvos ir siekia, kad vaikai nuo pat projekto pradžios aktyviai dalyvautų. Pedagogas numato, kaip **žadins arba stiprins vaikų susidomėjimą**, kaip įkvėps, sudomins, suintriguos (dalis *Vaikų klausimais ar domėjimosi sritimis grįsta intriga (objektas, situacija, staigmena ar pan.)*). Projektuose siūloma įvairių galimybių: atnešti į grupę įvairių daiktų (pvz., sodo, daržo, staltiesių įrankių; virtuvės įrankių; drabužių; senovinių daiktų ir kt.), pasiūlyti vaikams juos sugrupuoti, išbandyti, atspėti jų paskirtį ir pan.; inicijuoti eksperimentą (pvz., su vandeniu, matavimo įrankiais); parodyti filmų (siužetinių ir pažintinių); pasiūlyti veiklą, neatitinkančią dienos režimo, (pvz., „Šiandien nemiegosime, o ...“); surengti netikėtą apsilankymą (pvz., darželio virtuvėje); pasiūlyti išvyką (pvz., į artimiausią pilį, muziejų, prekybos centrą ir kt.).

Pedagogas turėtų numatyti, kaip pradės dialogą, kaip jį plėtos, užbaigs, kaip elgsis, jei vaikai pasuks pokalbį kita linkme nei planuota, jei tema greitai išsėks ir pan. Svarbu, kad pokalbis su vaikais vyktų, pateikiant atvirusius klausimus: Kaip?, Kas būtų, jei ...?, Kodėl?, Kuo panašu (skiriasi)?, Kaip dar kitaip ...? ir kt.

⁹ Stebėjimas čia suprantamas ne tik kaip bendras, diagnostinis pedagogo žvilgsnis, bet ir kaip konkretus metodas, turintis savo priemonės (stebėjimo protokolus, vaizdo, garso įrašus ir pan.).

1. Vaikų klausimais ar domėjimosi sritimis grįsta intriga (objektas, situacija, staigmena ar pan.)

Vaikams pasiūloma pagalvoti, kam žmonėms reikalingi namai, kodėl būti savo namuose yra ramu ir saugu. Klausinama, gal jie yra girdėję, skaitę, matę knygų ar filmukų apie kitų kraštų žmonių namus. Galima vaikams pasiūlyti įsivaizduoti, kas būtų, jei jie nukeliautų į ... (tegul pasako patys vaikai). Ką jie ten išvystytų? Kokią gamtą? Kokius namus? (Projektas „Kokiuose namuose gyvena žmonės?“)

Vaikai **dalijasi patirtimis**, samprotauja, spėlioja, fantazuoja; kartu su vaikais aptariamos projekto galimybės ir numatomas tikslas, kylantis iš vaiko akimis matomos problemos (dalis *Dalijimasis patirtimis; vaikų idėjos ir sutartas projekto tikslas*).

2. Dalijimasis patirtimis; vaikų idėjos ir sutartas projekto tikslas

Vaikų klausinama, kas paskatino juos atkreipti dėmesį į ženklus (ryte atvedantys šeimos nariai, grupės draugai, darbuotojai), su kuo apie tai kalbėjosi. Aiškinamasi, kam reikalingi ženklai, ar jie pažįsta pakeliui pastebėtus ženklus. Su vaikais pasikalbama, kokius ženklus jie mato eidami, važiuodami; ar pavyksta juos suprasti, perskaityti (jeigu kažkas parašyta); kodėl svarbu mokėti skaityti ir rašyti; kodėl svarbu suprasti, kas parašyta (pvz., iškabose, vitrinose – „Vaistinė“, „Kirpykla“ ir t. t.). Vaikai dalijasi patirtimi, pasiūlo, ką norėtų sužinoti, ką veikti. Kartu su vaikais sutariamas galimas projekto tikslas – stebėti, kokių ženklų yra aplink mus. (Projektas „Kokių ženklų yra aplink mus?“)

Verta nepamiršti platesnio konteksto: vaikų gyvenimo aplinkybių, bendruomenės įvykių, švenčių – pavyzdžiui, apie keliones, kitas šalis, kitas kalbas geriausia su vaikais diskutuoti po atostogų laikotarpio; linksmų istorijų kūrimą ir pasakojimą galima derinti su melagių diena; aplinkos tvarkymą galima sieti su pavasario laikotarpiu (kai nutirpsta sniegas); projektą apie gyvūnų judesius, „šokius“ galima sieti su Užgavėnėmis ir pan.

Pedagogai turėtų apsvarstyti ir platesnius klausimus: kokie motyvai skatina vaikus imtis šios projekto idėjos, ar projekto tema ne per daug sudėtinga, ar vaikų lūkesčiai pasiteisins, ar tinkamas projekto vykdymo kontekstas (ar tinkama vaikų nuotaika, energija, ar vaikai pakankamai domisi ir kt.)?

Kartu su vaikais kuriamas projekto vykdymo **planas**; sutariama, kokių priemonių gali prireikti. Sugalvojami galimi projekto pavadinimai, planuojama, planas fiksuojamas – pasiūlymai gali būti užrašomi dideliame lape, lentoje ar kitur;

pasiūlymus gali teikti ir namiškiai (dalis *Projekto planas ir reikiamos priemonės*). Vaikai gali reikšti pageidavimus, kokioje konkrečioje veikloje jie nori ir gali dalyvauti (gali būti balsuojama raštu, pasižymint prie pageidaujamos veiklos užrašo), kaip tą veiklą įsivaizduoja (kiekvieno atskirą, grupelėmis, bendrą) ir kada kokia veikla priimtinesnė.

3. Projekto planas ir reikiamos priemonės

Kartu su vaikais aptariama:

- koks galėtų būti projekto pavadinimas (pvz., „Biblioteka lauke“, „Kur gyvena knygos?“ ar pan.);
- kas ir kokią individualią skaitymo vietą norės įsirengti, kokios pagalbos ir kokių priemonių tam reikės;
- kokia seka vyks lauko bibliotekos, skaitymo erdvės įrengimas;
- kas ir ką skaitys;
- kaip bus fiksuojamos skaitymo lauke akimirkos.

Kartu su vaikais aptariama, kokių priemonių reikės lauko skaitymo erdvei, bibliotekai įrengti: įvairių didelių dėžių, seno avilio, nenaudojamo akvariumo, audinių, pintinės, įvairių dailės priemonių, knygų. (Projektas „Kur „gyvena“ knygos?“)

Gali būti įgyvendinami visi arba tik kai kurie projektinės **vaikų veiklos pasiūlymai**. Tai priklauso nuo daugelio aplinkybių: ar vaikai vis dar domisi sprendžiama problema, ar jie ypač susidomi kuria nors viena numatyta veikla, galbūt atsiranda visiškai netikėtų, nesuplanuotų sumanymų, kuriuos taip pat norima įgyvendinti, ir pan.

4. Projektinė vaikų veikla

- *Sutartą laiką veikiama tyloje (galima užsikimšti ausis). Vaikai ir pedagogas susitaria bendrauti be žodžių: gestais, veido mimika, paveikslėliais. Šiam tikslui galima naudoti planšetes, korteles su pavaizduotais daiktais, galima pažaisti šaradų žaidimą, vaikams siūloma nupiešti tylą, pašokti tylos šokį;*
- *vaikams siūloma 5–10 min. pabūti tamsoje (užrištomis akimis), įsiklausyti į garsus, pasiklausyti pasakos tamsoje, pabandyti susiorientuoti grupės aplinkoje. Galima žaisti „aklojo vedžiojimo“ žaidimus, supažindinti vaikus su aklojo vedžiojimo būdais. Žaisdami žaidimą „Atspėk, kas tai“, vaikai galėtų užrištomis akimis bandyti atpažinti įvairius daiktus ar žmones. Galima vaikus supažindinti su Brailio raštu, pasiūlyti jiems lape su Brailio rašto abėcėle įspausti pažymėtas vietas, užrištomis akimis pajusti raidžių formą. Po veiklų rekomenduojama aptarti tai, ką vaikai jautė, galima pabandyti pavaizduoti tamsą;*

- „Paslapčių diena“: į nepermatomą maišelį vaikai sudeda įvairiausių grupėje esančius saugius daiktus, įkišę ranką į maišelį, bando atspėti, koks tai daiktas, apibūdinti jį. Maišelių gali būti ne vienas, ir vaikai šį žaidimą gali žaisti poromis, mažomis grupelėmis. Tą patį galima daryti su maisto produktais: vaikai užrištomis akimis ragauja juos ir bando nusakyti jų skonį, kvapą;
- su vaikais susitariama, kad jų dažniausiai naudojama ranka ar koja bus imobilizuota, kad būtų neveiksni. Vaikams pasiūloma pabandyti piešti, valgyti, nusiprausti, apsi-rengti, eiti ir kt.;
- vaikams pasiūlomos estafetės ir žaidimai, kuriuos žaidžiant bus aktyvi tik viena ranka, jie judės surištomis kojomis, turės įveikti kliūčių ruožą užrištomis akimis, žaisti golbolą ir kt. (Projektas „Kodėl kiekvienas yra svarbus?“)

Veiklų gausa projektuose nėra savitikslių; svarbu, kad pedagogai, atsižvelgdami į bendruosius programos tikslus ir priešmokyklinio amžiaus vaikų galias, poreikius ar patiriamus ugdymosi sunkumus, tikslingai, profesionaliai papildytų (plėtotų) vaikų projektinės veiklos pasiūlymus. Šie pasiūlymai – tai alternatyvios ugdymo strategijos įvairiems vaikų ugdymosi poreikiams tenkinti, būdai sunkumams įveikti, ugdymosi aplinkų ir veiklų pritaikymas vaikams, turintiems nustatytų specialiųjų ugdymosi poreikių; jie padeda užtikrinti kiekvieno vaiko teisę į kokybišką ugdymą ir ugdymąsi. Vaikams sukuriama galimybė veikti ir po vieną, ir grupelėmis, ir visiems kartu; pagal savo galimybes ir poreikius į veiklas įsitraukti daugiau arba mažiau; rinktis aktyvesnę ar ramesnę veiklą; naudoti įvairias (alternatyvias) priemones, technologijas; veikti grupėje ar lauke ir pan.

Jei tik įmanoma, veikla plėtojama lauke (jei veikla vyko patalpose, ir atvirkščiai – jei veikla vyko lauke, numatomas veiklos tęstinumas grupėje). Pavyzdžiui, jei grupėje vaikai varto meno albumus, internete renka informaciją apie žymiausius pasaulio dailės kūrinius, dailininkus, išbando skulptūrų pozas ar imituoja vaizduojamų žmonių veido išraiškas, žaidžia judrų žaidimą „Naktis muziejuje“ (naktį visi eksponatai juda, o dieną – sustingsta) ir kt., tai lauke galima suplanuoti lipdyti skulptūras iš sniego (projektas *Kaip įkurti grupės galeriją?*); jei lauke numatoma ieškoti artimoje aplinkoje (darželio aplinkoje, išvykose, namuose) augančių augalų, juos fotografuoti, nupiešti, tyrinėti augalus, juos liesti ir stebėti, kurie labiausiai dažo rankas, žaisti lauke (pvz., „Valgoma – nevalgoma“) ir kt., tai grupėje projektas tęsiamas, kuriant vaikų veiklos rezultatų parodą, iš augalų pavadinimų kuriant kryžiažodžius ir kt. (projektas *Kuo nuostabios gėlės ir žolelės?*).

Svarbiausia, kad vaikai būtų aktyvūs, savarankiški, bendrautų ir bendradarbiautų, kad natūraliai plėtotųsi vaiko interesai, akiratis, kultūra; kad vaikai turėtų daug ir įvairių galimybių kaupti naują patirtį, nebijodami suklysti išbandytų naujas veiklos formas ir pažinimo būdus (pvz., informacines technologijas), tyrinėtu, eksperimentuotu, mokytųsi spręsti problemas (dalis *Projektinė vaikų veikla*).

Vaikų pasiekimai siejami su pedagogo numatytais projekto tikslais, kurie

savo ruožtu siejami su *Priešmokyklinio ugdymo bendrosios programos* siekiniais. Turėtina omenyje, kad kiekvienas vaikas pasieks savo – optimalius – pasiekimus, o vaikų pasiekimai nebus lyginami tarpusavyje. Projektinė veikla yra puiki terpė pedagogams kryptingai orientuotis į šiuolaikinės vaikų pasiekimų vertinimo sistemos taikymą, kai stiprės pedagogų nuostatos vertinti vaiko pasiekimus, siekiant padėti jam sėkmingai augti, tobulėti, bręsti, mokytis; kai bus remiamasi vaiko patirtimi ir numatoma jo ugdymo ir ugdymosi perspektyva, galimi pasiekimai; kai bus nustatoma konkretaus vaiko daroma pažanga. Pedagogai **vaikų pažangą vertina nuolat, pasirinkdami tinkamus vertinimo metodus ir priemones: stebėjimą, pokalbį, vaiko pasakojimus, jo darbelių ir veiklos analizę, garso, vaizdo įrašus ir kt.**

Nuolatinis, **formuojamasis vaikų pasiekimų vertinimas derinamas su įprastiniais, privalomais, formaliais vaikų pasiekimų vertinimo būdais**, taikomais priešmokyklinėje grupėje (rudenį ir pavasarį pildomu vaikų pasiekimų aprašu ir pasiekimų aplanku). Pedagogas reflektuoja, ar vaikai buvo aktyvūs, savarankiški, ar bendradarbiavo, kokios patirties įgijo, kokius sunkumus įveikė, kokią pažangą padarė, ko išmoko ir kt. Kai kurie pasiekimai gali būti pamatuojami lengvai, o kiti liks nuostatų lygmens (tai taip pat labai svarbu) (dalis *Vaikų pasiekimai – atradimai*).

5. Vaikų pasiekimai – atradimai

- *Vaikai supranta ir įvertina žmonių, dirbančių ugdymo įstaigoje, viešosiose erdvėse, tvarkančių ir gražinančių jų aplinką, darbo ir pastangų svarbą;*
- *išmoksta reikšti pagarbos, dėkingumo jausmus juos supantiems žmonėms;*
- *kuria išradingas padėkas; pristato jas adresatams;*
- *įpranta būti mandagūs, reikšti pagarbos ir dėkingumo jausmus jais besirūpinantiems žmonėms. (Projektas „Kaip padėkoti už gerus darbus?“)*

Svarbu ir siektina, kad į vertinimo procesą būtų įtraukiami ir kiti ugdymo proceso dalyviai: tėvai, švietimo pagalbos specialistai, pradinių mokyklų darbuotojai, administracijos atstovai.

Projekto pabaigoje gali būti numatomos kitos galimos **projekto plėtros idėjos** – pavyzdžiui, kaip veikla galėtų būti plėtojama kitoje vietoje (pvz., miške) (plečiamosios perspektyvos – kaip dar panašiai siekti numatytų tikslų?) arba toliau improvizuojama projekto tema (gilinamosios perspektyvos – kaip numatytų tikslų siekti kitais būdais?). Svarbu, kad šiame etape vaikai taip pat turėtų galimybių išreikšti savo nuomonę. Labai tikėtina, kad remiantis šiais bendrais pasvarstymais apie projekto tęstinumą, natūraliai kils naujo projekto sumanymas (dalis *Idėjos, kurias galima tęsti*).

6. Idėjos, kurias galima tęsti

- Draugystė – stipri jėga;
- grupės solidarumas;
- bičiulystė; bičių gyvenimas;
- patyčioms – ne!
- reikia ir norisi;
- dalijimasis;
- aukojimasis dėl kitų.

(Projektas „Kaip tapti gerais draugais?“)

- Vaidinimas judesiais kitose erdvėse (pvz., sporto klube, parke);
- pantomima;
- cirkas.

(Projektas „Kaip judesiais pasekti pasaką?“)

- Žodžių kūrimas iš raidžių nuotraukų;
- mįslių apie raides kūrimas;
- Rytų šalių hieroglifai.

(Projektas „Kur slepiasi raidės?“)

3. KOKS PEDAGOGO VAIDMUO PROJEKTUOSE?

Į priešmokyklinio ugdymo grupę vaikai ateina su didžiuoju potencialu. Jie nori žinoti, kaip sutvarkytas pasaulis, yra ištroškę žinių, kūrybingi, kupini energijos, komunikabilūs, judrūs ir visi skirtingi; jie turi savo kultūrą ir teises, todėl šiandien akivaizdžiai **keičiasi pedagogo funkcijos** – tai ypač pastebima atliekant projektinę veiklą.

Darbų, pareigų ir atsakomybės pedagogams tenka tikrai daug:

- numatyti projekto siekius ir kryptį,
- suvokti galimą projekto trukmę ir pajusti galimus veiklų pokyčius,
- užčiuopti vaikų motyvaciją,
- suvokti vaikų turimą patirtį¹⁰,
- suprasti vaikus dominantį objektą,
- kartu su vaikais suplanuoti projekto veiklas,
- dalyvauti veiklose,
- lanksčiai reaguoti į pokyčius,
- parūpinti įvairių reikiamų priemonių,
- siekti, kad visi vaikai galėtų patenkinti savo aktyvumo, savarankiškumo, saviraiškos ir kūrybos poreikius,

10 Dažnai vaikams siūlome medžiagą, kurioje pasaulis vaizduojamas gerai sutvarkytas, tikras ir numatomas, nors „vaikai dažnai būna egoistai, egocentriški, ūmūs, o jų patyrimas painus, miglotas ir neaiškus“ (Dewey, J., 3, p. 189).

- stengtis informuoti (jei reikia – įtraukti) tėvus ir kitus suinteresuotuosius asmenis,
- vykstant projektui palaikyti gerą nuotaiką,
- siekti natūraliai ir logiškai užbaigti projektą,
- apgalvoti projekto rezultatų pristatymo galimybes ir būdus,
- dokumentuoti projekto vyksmą,
- būti iniciatyviems ir demokratiškiems.

Gali atrodyti, kad įgyvendinant vaikų projektą, pedagogas yra aktyvesnis už vaikus. Tačiau iš tiesų **būtina užtikrinti iniciatyvos pusiausvyrą; pedagogas turi būti aktyvus tik tiek, kiek tai neišvengjama**. Nebūtinai jis turi būti projekto lyderis; jis yra skatintojas, planuotojas, padėjėjas ir, žinoma, dalyvis. Pedagogas ir vaikai – komanda, kurios iniciatyva gali įvairuoti: vaikai ją gali perimti bet kuria me etape (ir tai būtų puiku!), todėl reikia būti tam pasiruošus. Prisimintina, kad projektai – ne pedagogų, o vaikų, ir patirtį kaupia vaikai. Kitaip sakant, pedagogo veikla neturėtų vyrauti, nes „paties vaiko instinktai ir galios teikia ugdymui medžiagos ir yra išeities taškas. Jei pedagogo pastangos nėra susijusios su kokia nors savarankiška, paties vaiko iniciatyva atliekama veikla, ugdymas virsta išoriniu spaudimu. Tai iš tiesų gali duoti tam tikrų išorinių rezultatų, bet vargu ar jie vadintini ugdomaisiais. Neįsisiūrėjus į psichologinę individo sandarą bei veiklą, ugdymo procesas tampa atsitiktinis ir abejotinas. Jei jis sutampa su vaiko veikla, įgyja keliamąją jėgą, o jei taip neatsitinka, trintis, susiskaidymas ir vaiko prigimties varžymas esti jo rezultatas“ (Dewey, J., 3, p. 197).

Būtina projektinės veiklos prielaida – **demokratinis vadovavimo stilius**: pedagogai supranta, kad žino ne viską, ir yra pasiruošę mokytis kartu su vaikais. Jie inicijuoja, užuot davę nurodymus; pasirūpina įtraukiančia medžiaga, priemonėmis, sukuria tinkamą erdvę (beje, mokymasis atrandant reikalauja daugiau išteklių – materialinių, patalpų, erdvės); į patalpas, erdves žiūri kaip į dirbtuves ir atitinkamai kuria jų aplinką; kaip galima dažniau išeina iš darželio patalpų ir keliauja su vaikais ten, kur vyksta tikri įvykiai; motyvuoja ir padrąsina; skatina ir įkvepia; pasiekimų įtampą keičia į troškimą, džiaugsmą; norą prieštarauti atremia dideliu savireguliuavimu; tiki neribotomis vaikų saviraiškos galimybėmis; siūlo pagalbą, bet primygtinai jos nebruka; įtraukia vaikus nuo pat pradžių; užčiuopia vaikų idėjas, kurias jie pasako „tarp eilučių“; reaguoja į vaikų pamąstymus; padeda vaikams **pereiti nuo priklausomybės į nepriklausomybės būseną**.

Vis dėlto ši pedagogo vaidmenų kaita nereiškia, kad atsižadama pedagogo sumanymų ir planavimo. Tiesiog planuojama, organizuojama ir veikiama kitaip – **lanksčiau**. Taip yra lengviau užtikrinama visų ugdymo proceso dalyvių sąveika, integralumas, labiau paisoma vaiko individualumo – jo turimos ir įgyjamų patirčių aktualumo ir prasmingumo, kryptingiau orientuojamasi į ilgalaikius ir trumpalaikius visų ir kiekvieno vaiko ugdymosi pasiekimus, atsižvelgiama į realią konkrečios priešmokyklinio ugdymo grupės situaciją ir turimus išteklius, tėvų ar globėjų lūkesčius.

Kartais projektai asocijuojasi su nevaldoma situacija, netvarka, chaosu... Kyla klausimas, kaip pedagogui išvengti sumaišties ir išlikti, nors ir nematomu

lyderiu? Ar pedagogas atsakingas už galutinius ugdymo rezultatus, jeigu, remiantis tradiciniu supratimu, jis tarsi nėra atsakingas už planavimo etapą? Kiek jis gali ir turi planuoti, kištis į vaikų veiklą?

Manytume, kad su panašiomis problemomis susiduria visi pedagogai (ir ne tik Lietuvoje), o ne vien bandantieji dirbti projektų metodu. Sumaištį kelia ne šio metodo neįprastumas, kitoniškumas. Tenka pripažinti, kad socializacijos teorija jau yra smarkiai pakitusi: ne vien suaugęs žmogus perteikia patirtį vaikui; ta sąveika nėra vien tiesioginė ir vienkryptė; **suaugusiojo ir vaiko bendravimas yra procesas, pasižymintis abipuse sąveika** (pasitaiko ir į priešingą pusę kryps-tančio sąveikos supratimo atvejų, kai klausiama: „Jei jau vaikai viską gali patys, jei jie laisvai žaidžia vieni su kitais, susiburia į grupes, patys sprendžia, ką kurią dieną jiems veikti, o suaugusieji jau bijo ir kištis, koks tada apskritai yra suaugu-siųjų vaidmuo?“; be to, dažnai manoma, kad abipusė sąveika svarbi, bet tik ne kalbant apie mažus vaikus; ji esą tinkamesnė vyresniems).

Be abejonės, pusiausvyra reikalinga, bet tai – pusiausvyra pagal šiuolaikinę sampratą. Šiandien pedagogai privalo turėti naujų, labai svarbių kompetencijų – gebėjimą **integruoti, reflektuoti, valdyti procesus, diegti ir kurti ugdymo ino-vacijas, kryptingai bendradarbiauti** (su kitais pedagogais, švietimo pagalbos specialistais, pradinių mokyklų darbuotojais). Vis labiau ryškėja pedagogo, kaip tarpininko tarp tėvų ir švietimo pagalbos specialistų, vaidmuo (pvz., atstovaujant vaiko ir šeimos interesams Vaiko gerovės komisijoje).

Taigi, lankstumo reikia ir jį įmanoma pasiekti. Šį uždavinį palengvina tai, kad projektinis ugdymo turinio planavimas ir projektinė veikla pagrįsti didaktiniu mąstymu, kurio esminis principas yra **programos „rėmų“ principas**. Tai daug atviresnis planavimas, nei tam tikrų taisyklių visuma. Tam tikri nustatyti „rėmai“ ir laisvė „jų viduje“ suteikia daug daugiau erdvės vaikų ugdymui. „Rėmai“ šiuo atveju yra *Priešmokyklinio ugdymo bendroji programa* ir joje numatytos vaikų kompetencijos (pasiekimai / rezultatai). Remiantis esminiais programos ele-mentais, toliau ieškoma ir bandomi priderinti nauji elementai, atsižvelgiant į vie-tos, grupės ir asmeninius poreikius. Taip projektinis ugdymas suderina du tarsi visai nesuderinamus dalykus – lankstumą ir sistemiškumą.

Pedagogas, taikantis projektų metodą, tampa tarsi **projektų vadovu**, taip pat įtraukia ir kitus suaugusiuosius – bendradarbius, tėvus ar globėjus.

<i>Pedagogas – veiklos vadovas</i>	<i>Pedagogas – projekto vadovas</i>
<i>Pedagogas už viską atsako pats – nuo temos parinkimo ir medžiagos parengimo iki veiklos rezultato.</i>	<i>Pedagogas įtraukia vaikus, ir šie aktyviai priima sprendimus dėl kasdienio gyvenimo.</i>
<i>Tiksliai suplanuoja viską, kas vyks.</i>	<i>Orientuojasi į mokymąsi atrandant.</i>
<i>Žino, koks bus rezultatas.</i>	<i>Labiau orientuojasi į procesą negu į rezultatą.</i>
<i>Laikosi temos gairių.</i>	<i>Intriguoja, sudomina ir reaguoja į vaikų pasiūlymus.</i>

<i>Žino, kas teisinga, o kas – ne.</i>	<i>Palieka vietos atradimams.</i>
<i>Atskleidžia teisingus atsakymus, parodo sprendimus.</i>	<i>Klaidas vertina kaip galimybę išmokti.</i>
<i>Valdo struktūruotą pokalbį.</i>	<i>Suteikia vaikams diskusijų, dialogo galimybes.</i>

Pedagogui turėtų kilti šie klausimai: ar pakankamai įtraukiau vaikus, priimant sprendimus? Ar pasirinktos temos iš tiesų visiškai atliepia vaikų interesus ir poreikius? Ar pakanka impulsų ir pagalbos? Ar man pavyksta neužgožti vaikų? Ar iš tiesų leidžiu vaikams patiems vykdyti projektą? Kuriais atžvilgiais aš pakankamai skatinu vaikus, o kur stabdau ir per daug bandau kontroliuoti?

Naujuosiuose priešmokyklinio ugdymo pedagogams skirtuose leidiniuose projektų ciklo aprašymas papildomas dalimi *Į pagalbą pedagogui*. Pedagogams patariama, kaip gali būti sukuriama gera atmosfera, kaip vaikai motyvuojami siekti sėkmės, ar, kaip ir kokias derėtų nustatyti ribas, kurių peržengti vaikams nevalia, kaip organizuoti individualią, grupinę ir bendrą veiklą, kaip padėti kiekvienam vaikui (pvz., paskatinti, padrąsinti, patarti, nukreipti ir pan., kaip atsižvelgti į individualius jo poreikius), kaip prireikus sąveikauti su tėvais ar globėjais ir kitais specialistais. Taip pat pedagogams pasiūloma, kuo jiems dar vertėtų labiau pasidomėti, vykdant projektą.

Į pagalbą pedagogui

Pedagogas, su vaikais tyrinėdamas pievos gyventojus, ieškodamas vaizdo medžiagos, dainelių ir pan., turėtų nepamiršti, kad maži vaikai dažnai turi įvairių baimių (nuo apskritai vabzdžių baimės – insektofobijos iki atskirų padarų – varlių, gyvačių, vorų ir kitų fobijų).

Leidiniai:

500 klausimų ir atsakymų, Debesų ganyklos, 2016.

S. Paltanavičius. Eime į gamtą. Alma Littera, 2012.

Žinių mokykla. Alma Littera, 2004.

Mano didžioji užduočių knyga. Debesų ganyklos, 2018.

(Projektas „Ką galime rasti pievoje?“)

Kaip pasigaminti vabzdžių „viešbutį“:

apie erkę:

sraigų varžybos:

apie vynuoginę sraigę:

Į pagalbą pedagogui

Vaikams paaiškinama, kad nėra nei gerų, nei blogų emocijų, jie paraginami nebijoti pasidalyti savo išgyvenimais. Vaikai nuteikiami jaustis ramiai ir saugiai. Sutariama, kad nė iš vieno pasakojimo nebus juokiamasi ar šaipomasi. Į projektą įtraukiami visi vaikai, ypač dėmesingas pedagogas turėtų būti elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų turintiems vaikams, taip pat vaikams, kurie dėl nepalankios (kultūrinės (kalbinės), pedagoginės, socialinės-ekonominės) aplinkos ar susidariusių aplinkybių turi mažiau galimybių realizuoti savo gebėjimus. Ruošdamasis projektui pedagogas papildomai pasigilina į vaikų emocijų ugdymą, išbando praktinius emocijų ugdymo būdus, drauge su vaikais pažiūri filmukų apie emocijas ir jausmus, į empatijos ir atjautos jausmų ugdymą įtraukia ir tėvelius.

Filmukas „Vaikai apie emocijas“:

„Emocijos ir būsenos“:

(Projektas „Kaip paguosti liūdintį?“)

Ir planuojant, ir reflektuojant jau įvykusį projektą, reikia stengtis įžvelgti jo **ryšį su kitomis integraliai ugdomomis kompetencijomis ir bendraisiais gebėjimais**. Leidiniuose pedagogai orientuojami į visų vaiko kompetencijų – socialinės, komunikavimo, pažinimo, sveikatos bei meninės ir bendrųjų gebėjimų – mokėjimo mokyti, kūrybingumo ir verslumo (taip pat kritinio mąstymo, apimančio ir problemų sprendimą) ugdymą ir integralų informatinio mąstymo ugdymą (dalis *Dalyvaudamas projekte, vaikas...*).

Dalyvaudamas projekte, vaikas:

- ieškos ir rinks informaciją apie emocijas ir jausmus, jų reiškimo būdus;*
- domėsis, kaip reikia elgtis įvairiose situacijose (kai linksma, liūdna, pikta ir pan.);*
- tinkamai reikš natūraliai kylančias emocijas ir jausmus;*
- valdys žaidžiant, bendraujant kylančius spontaniškus impulsus, susilaikys nuo nederamo elgesio;*
- pagarbiai elgsis su draugais ir artimaisiais;*
- stebės vaikų veido mimiką, kūno judesius;*
- vaidins įvairias situacijas, imituos veikėjų jausmus ir išgyvenimus;*
- patirs kūrybinės raiškos džiaugsmą;*
- dėmesingai klausysis kitų vaikų pasakojimų, dalyvis įspūdžiais;*
- apibūdindamas stebimas emocijas ir jausmus, vartos žodinę ir nežodinę kalbą (vaizdų, ženklų, simbolių, kūno);*

- *mokysis išgyvenimus ir jausmus apibūdinančių žodžių, terminų;*
 - *išsikels atjautos ugdymosi tikslą, numatys veiksmus jam pasiekti (kokias savo gyvenimo istorijas prisimins, kokių emocijų atpažinimo ir jų reiškimo galimybių mokysis), apmąstys projekto vyksmą ir rezultatus, numatys, ko dar norėtų išmokti;*
 - *fantazuos, pateiks netradicinių atjautos jausmo ugdymo idėjų, įsivaizduos galimas veiklas (pašokti, nutapyti paveikslą, pagroti ar pan.), siūlys originalias toms veikloms vykdyti reikalingas priemones;*
 - *apmąstys, kokias charakterio savybes reikia išsiugdyti verslininkui, kaip svarbu pagarbiai bendrauti su verslo partneriais, kaip įtaigiai pristatyti savo verslo sumanymus kitiems žmonėms;*
 - *prisimins reikšmingas savo gyvenimo istorijas, apmąstys ir interpretuos emocinius įspūdžius ir patirtį, ieškos veiksmingesnių emociinių problemų sprendimo galimybių;*
 - *internete ir kituose prieinamuose informacijos šaltiniuose ieškos informacijos apie emocijas ir jausmus, tinkamą, atjaučiantį elgesį; naudos IT galimybes savo ir kitų patiriamoms emocijoms atpažinti.*
- (Projektas „Kaip paguosti liūdintį?“)*

4. KAIP BENDRADARBIAUTI SU TĖVAIS?

Tik puoselėdamas saugų emociinį ryšį su artimais žmonėmis, vaikas gali atsiverti pasauliui ir aktyviai jį tyrinėti, todėl **tėvų partnerystė** projektuose yra ypač pageidautina. Namiškiai yra idealus temų šaltinis, nes jie žino, kas jų vaikus domina tose gyvenimo aplinkybėse ir situacijose, kurios pedagogams yra nežinomos. Seneliai, broliai, seserys, giminaičiai taip pat gali būti įtraukti į bendrą darbą. Šitaip pedagogai atras naujus išteklius – naujas patirtis, įdomius profesinius ryšius, skiriamą laiką ir kita. Svarbu, kad pedagogai tėvams paaiškintų projekto prasmę, įtikintų juos projektinio darbo nauda jų vaikui, paaiškintų jų dalyvavimo projekte svarbą (namiškiai yra partneriai), patikėtų atsakingų užduočių (ne tik „logistinių“ darbų – iškepti pyragą, pavėžėti), tartųsi, keistųsi informacija ir nuomonėmis, įžvalgomis, dalytųsi patirtimi, kartu ieškotų atsakymų, įtrauktų juos į projektines veiklas, kai jie to nori. Tikslingai modeliuojama praktinė pedagogų, tėvų, kitų ugdymo proceso dalyvių sąveika itin reikšminga ir **tęsiant grupėje pradėtas veiklas** namų aplinkoje.

Pasiūlymai tėvams

Namiškiai gali padėti vaikui prisiminti per metus atliktas veiklas, padėti jam surinkti įvykusių veiklų nuotraukas, sudaryti savo patirčių applanką. Tėvai taip pat gali išsakyti savo nuomonę, kurios veiklos jiems buvo įsimintiniausios – galima surengti „Metų rato“ vakaronę kartu su tėvais (projektas „Ką šiomet patyrėme?“).

Pasiūlymai tėvams

Tėvai ar globėjai gali drauge su vaikais rašyti raides per pasivaikščiojimus, keliones; fotografuoti ir kelti į šeimos nuotraukų albumą poilsiaujant užfiksuotas smėlyje, sniege, ant šaligatvio plytelių nupieštų, iš gamtinės medžiagos ar kt. sudėliotų raidžių nuotraukas, taip pat padėti per grupės išvyką (projektas „Kaip rašyti be rašiklio?“).

Kuo rimčiau pedagogai vertins tėvų įtraukimą, tuo didesnė tikimybė su jais sėkmingai bendradarbiauti (dalis *Pasiūlymai tėvams*).

5. KAIP TAIKYTI PROJEKTUS?

Būdingiausias projektų metodo ir siūlomo jo taikymo principas yra lankstumas. Bet kuris projektas pirmiausia vertintinas kaip tam tikras **modelis**, o ne kaip pažodžiui atkartotina (ar atkartojama) schema, nes kiekviena grupė skiriasi – **kiekvienas projektas yra unikalus**. Vaikai pasiūlys spręsti skirtingas problemas, numatys kitokias projektų įgyvendinimo kryptis; pedagogai gali sumanyti kitokią intrigą vaikams sudominti, kitokias priemones, projektines veiklas, idėjų tąsos galimybes ir pan. Vaikų pasiekimai taip pat įvairūs.

Projektų skaičius priešmokyklinio ugdymo grupėje nėra ir negali būti apibrėžtas, be to, pageidautina jų turinio, trukmės ir apimties įvairovė. Nėra ir nebus reglamentuota, kiek ir kokios trukmės projektų turi vykti. Gali būti numatytas vienas didelis projektas visiems metams, galima numatyti tris ar keturis stambius projektus, projektinę veiklą galima planuoti kiekvienam mėnesiui. Projektų gali būti numatyta daugiau, negu reikia, tuomet pedagogai gali pasirinkti svarbiausius, patraukliausius. Kuo stambesni projektai, tuo daugiau vietos improvizacijai, todėl pedagogai turi būti itin gerai pasirengę. Pažymėtina, kad projektinę veiklą ir tradicinį ugdymo būdą galima sėkmingai derinti (ypač projektų metodo taikymo pradžioje). Kartais vienas projektas gali tęstis ne savaitę ir ne dvi, o jo tolimesnė plėtra gali kilti iš keleto to paties projekto tąsos idėjų (kartais ir vienas projektas gali išsiplėsti ir tapti visų metų veiklos orientyru, pvz., *Ką „pasakoja“ seni daiktai?*). Tad projektinės idėjos gali skleistis ir horizontaliai, ir vertikalčiai. Užtikrinant lankstumą svarbu, kad vadovai pasitikėtų pedagogais, priimtų ir palaikytų jų profesinius bandymus, paremtų jų iniciatyvas (pagrindinis kelrodis pedagogui išlieka *Priešmokyklinio ugdymo bendroji programa*, taip pat programa grįstas veiklos planas, taikomas konkrečioje grupėje).

Projektinė veikla priešmokyklinio ugdymo grupės kasdienybėje gali atsirasti palaipsniui, **evoliuciniu būdu**. Pateiksime keletą patarimų dėl projektinės veiklos pradžios:

- prieš imdamiesi diegti projektus, kaip tam tikrą *Priešmokyklinio ugdymo bendrosios programos* įgyvendinimo formą, pedagogai gali patys

pabandyti įvykdyti bent vieną suaugusiųjų projektą (reikia pasirinkti konkrečią, tik tai grupei ar institucijai aktualią problemą ir ją spręsti);

- nesiimama skubių ir radikalių pokyčių, iš pradžių išbandomi atskiri projektinės veiklos elementai;
- įgyvendinami kuo trumpesni mini projektai;
- keli pedagogai gali taikyti projektų metodą, o kiti – kurį laiką stebėti ir mokyti;
- nelyginama pirmųjų mini projektų, vykusių atskirose grupėse, kokybė;
- drauge su kolegomis aptariami pasiekimai ir patirti sunkumai.

Perpratus projektinio ugdymo ypatumus, privalumus ir jį išbandžius, galima elgtis įvairiai: planuoti ir dirbti vien projektiniu būdu arba derinti projektinį ir teminį darbą. **Labai svarbu, kad projektai būtų laikomi tikru ugdymu ir nevyktų kaip papildoma veikla po teminių užsiėmimų ar kaip kasdienės vaiko dienos priedas.** Taip pat pažymėtina, kad dėl savo integralumo projektai sudaro sąlygas pedagogams orientuotis ne į, pavyzdžiui, penkis atskirus užsiėmimus, skirtus kiekvienai vaikų kompetencijai ugdyti, bet į vieną kryptingą, nuoseklią veiklą, leidžiančią vaikams susikaupti ir plėtoti ją tol, kol jiems įdomu.

Projektai gali turėti ne vieną **organizavimo formą**:

- trumpas mini projektas;
- projektiniai darbai (trumpos, vaikų grupelių iniciatyvomis paremtos veiklos);
- kelių grupių jungtinis projektas;
- priešmokyklinės grupės ir kitų darželio grupių projektas;
- priešmokyklinės grupės ir pirmokų projektas (jei grupė veikia mokykloje);
- projektinė savaitė (įvairios grupės vykdo skirtingus projektus, o vėliau juos bendrai pristato) ir kt.

Kryptingai taikant projektų metodą, paveikiamas visas priešmokyklinio ugdymo grupės (net ir viso darželio) gyvenimas. Neišvengiamai permaštoma kasdienė veikla, dienos tvarkė, todėl vyksta ne tik pedagoginiai, bet ir organizaciniai pokyčiai. **Vaiko laikas, vaiko erdvė, žaidimas, kūryba, individuali patirtis įgyja gilesnę prasmę** ir tampa ugdytojų prioritetais. Argi tai nėra dabarties siekiamybė?

6. PROJEKTŲ VERTINIMAS

Tam, kad projektas būtų sėkmingas, neužtenka tik perprasti projektinės veiklos formą – svarbiausia suprasti projekto svarbą ir numatyti jo naudą vaikams. **Kokybės rodikliais laikytini: vaikų pasiekimų atitiktis PUBP, nauja vaikų patirtis; originalūs vaikų pasiūlymai; aktyvi ir kūrybiška vaikų veikla; vaikų savarankiškumas; patirties įprasminimas; tarpusavio bendradarbiavimas.** Sąrašą galima tęsti, pasirenkant papildomus rodiklius, pavyzdžiui: **galimybės mokytis, galimybės reikštis kiekvienam vaikui** ir kt.

Be to, šie vertinimo rodikliai gali būti taikomi, kaip:

- pedagogų savianalizės priemonė;
- būdas vaikų pasiekimus pristatyti tėvams;
- kolegiškos pedagogų diskusijos objektas.

Lyginti atskirų grupių projektų kokybę galima, bet tai rizikinga – nors visi vaikai iš prigimties yra smalsūs, aktyvūs, kūrybingi, siekia pažinti pasaulį ir mielai bendradarbiauja (ir projekto rezultatus galima nuspėti), jų interesai, poreikiai ir galimybės skiriasi. Vadinasi, lygintume vien pedagogų vadybinių gebėjimų kokybę. Tačiau palyginti kelis tos pačios grupės projektus ne tik galima, bet ir pravartu.

7. „EDUTAINMENT“

Siekiant taikyti vaikams patrauklius ugdymo metodus, priešmokyklinio ugdymo grupėje galima ir reikia rasti laiko **linksmam, vaikus įtraukiančiai projektinei veiklai** (tai atspindi sąvoka *edutainment* (angl. *education* + *entertainment*¹¹). Nors ir siekiame pačių rimčiausių tikslų, projektinė veikla neturi būti per daug rimta; pavyzdžiui, įgyvendinant projektą *Kaip susikurti kosminę kalbą?*, vaikai fantazuoja, kuria savo išgalvotą planetą, jos gyventojus, sugalvoja jiems vardus; kuria „kosminę kalbą“, eksperimentuoja su žodžiais, kuria naujus žodžius, „kosmiškai“ pervadina aplinkoje esančius daiktus; bando su draugais kalbėti nauja kalba ir t. t. Vis dėlto net ir priešmokyklinio ugdymo grupėje pagrindinis vaikų ugdymo metodas yra **žaidimas** (aišku, derinamas su mokymusi – žaidžiant mokomasi, o mokantis – žaidžiama; tai vienas kitą papildantys pažinimo būdai).

11 Lietuviškai – *ugdymas (švietimas) + pramoga*.

ŠALTINIAI

1. Ankstyvojo ugdymo kokybės gairės (2014). Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/assets/eac/education/policy/strategic-ramework/archive/documents/ecec-quality-framework_en.pdf.
2. Ankstyvojo amžiaus vaikų įtraukusis ugdymas. Naujos įžvalgos ir įrankiai. Galutinė jungtinė ataskaita (2017). Prieiga per internetą: <https://www.european-agency.org/resources/publications/inclusive-early-childhood-education-new-insights-and-tools-final-summary>.
3. Constable, K. (2017). *The Outdoor Classroom. Ages 3-7. Using Ideas from Forest Schools to Enrich Learning* (ed. Sandy Green). Routledge.
4. Dewey, J. Mano pedagoginis credo // Ozmon, H. A., Craver, S. M. (1996) *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. V., Leidybos centras.
5. Education 2030: Incheon Declaration. Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all: Incheon Declaration and SDG4 – Education 2030 Framework for Action.
6. Europos Komisija (2018). Tarybos rekomendacija „Dėl kokybiškų ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros sistemų“. Briuselis.
7. Ford, C. (2014). *School Readiness. 100 ideas for Early Years Practitioners*. Bloomsbury.
8. Gražienė, V. (2009). *Projektų metodo pagrindai*. V., Gimtasis žodis.
9. Hello Pre-Primary! What to expect when your child starts pre-primary. Australia, 2015.
10. Inclusive Early Childhood Education Environment Self-Reflection Tool (2017). Prieiga per internetą: <https://www.european-agency.org/resources/publications/inclusive-early-childhood-education-environment-self-reflection-tool>.
11. Ikimokyklinio amžiaus vaikų pasiekimų aprašas (2014).
12. Lucas, B., Spencer, E. (2017). *Teaching Creative Thinking. Developing learners who generate ideas and can think critically*. Crown House Publishing, UK.
13. Katz, L. G., Chard, S. C., Kogan, Y. (2014). *Engaging Children's Minds. The Project Approach*. Third edition: Praeger.
14. Kolb, D. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
15. Lietuvos švietimo būklės 2013–2016 apžvalga (2017). Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=9258&p_k=1&p_t=173686.
16. Pažangi pedagoginė praktika ir pedagoginės inovacijos Lietuvos vaikų darželiuose (vad. prof. O. Monkevičienė). 2018.
17. Patton, A. (2012). *Work that Matters: The Teacher's Guide to Project-Based Learning*. London: Paul Hamlyn Foundation.
18. Priešmokyklinio ugdymo bendroji programa (2014).
19. Priešmokyklinio ir pradinio ugdymo informatikos bendrosios programos metmenys. Prieiga per internetą: <https://informatika.ugdome.lt/wp-content/uploads/2018/09/Informatika.-Prie%C5%A1mokyklinis-ir-pradinis-ugdymas.-2018-08-20.pdf>.
20. Robertson, J. (2008). *Rain or Shine: Swedish Forest Schools*. Creative Learning Star Company.
21. *Science: a Steam Approach. Ages: 6-7*. Prim-Ed Publishing, 2018.
22. Swift, T. (2017). *Learning through Movement and Active Play in the Early Years. A practical resource for professionals and teachers*. London, Jessica Kingsley Publishers.

23. Stamer-Brandt, P. (2018). Projektarbeit in der Kita. Verlag Herder.
24. Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education (OECD, 2017).
25. Staerfeldt, E., Mathiesen, Ch. (1997). Pedagogika ir demokratija. V., Aidai.
26. Stony, M. (1998). The Universal Design File. NC State University, The Center for Universal Design. Prieiga per internetą: <http://www.certec.lth.se/fileadmin/certec/Kirre/102-154-1-PB.pdf>.
27. Schleicher, A. (2019). Helping our Youngest to Learn and Grow. International Summit on the Teaching Profession. Policies for Early Learning. OECD.
28. The future of education and skills. Education 2030. OECD, 2018.
29. Lillejord, S., Børte, K., Halvorsrud, K., Ruud, E., & Freyr, T. (2017). Transition from Kindergarten to School. Oslo.
30. Vaiko teisių konvencija. V., 1992. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.

